

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**БІОГРАФІЇ
БІОГРАФІКА
БІОГРАФІСТИКА**

Випуск 3

Київ 2024

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

БІОГРАФІЮ БІОГРАФІКА БІОГРАФІСТИКА

Збірник праць Інституту біографічних досліджень

Електронне наукове видання

Випуск 3

**Сучасна біографіка та біобібліографія:
нові форми і методи дослідницької й
інформаційної роботи, інтеграції та
поширення біографічних знань**

**Матеріали XX Біографічних читань, присвячених
пам'яті засновника і першого директора Інституту біографічних
досліджень НБУВ доктора історичних наук, професора
Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003)**

(Київ, 5 червня 2024 року)

**Матеріали до «Українського національного
біографічного архіву»**

Київ 2024

УДК 016:929(477)(066)

Biography. Біографіка. Біографістика : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. : електронне наукове видання / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; ред. кол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ, 2024. – Вип. 3. – 221 с.

Збірник наукових праць та матеріалів Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського присвячений проблемам теорії і методології біографіки, актуальним питанням її досвіду, сучасному стану й перспективним завданням розвитку. У третьому випуску збірника вміщено тези доповідей та повідомлень учасників XX Біографічних читань «Сучасна біографіка та біобібліографія: нові форми і методи дослідницької й інформаційної роботи, інтеграції та поширення біографічних знань», які відбулися 5 червня 2024 р. у Києві, а також матеріали до «Українського національного біографічного архіву».

Видання орієнтоване на науковців, які працюють у галузі біографістики, біобібліографії, соціальних комунікацій, розбудови електронних ресурсів біографічної інформації, а також на широке коло осіб, котрі цікавляться вітчизняною історією та культурою.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: В. І. Попик, д-р іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України (головний редактор); Л. І. Буряк, д-р іст. наук, проф. (заступник головного редактора); Н. І. Любовець, канд. іст. наук (заступник головного редактора); О. В. Плющик, канд. філол. наук (секретар редколегії); Г. А. Александрова, д-р філол. наук; О. Є. Бондарева, д-р філол. наук, проф.; Т. В. Добко, д-р наук із соц. комунікацій; С. С. Кіраль, д-р філол. наук, проф.; В. В. Томазов, д-р іст. наук; О. М. Яценко, канд. іст. наук.

Рецензенти:

Антонюк Тетяна Дмитрівна, доктор історичних наук, доцент;
Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна, доктор педагогічних наук,
професор.

Публікується за рішенням Ученої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Протокол № 11 від 19.11.2024 р.

У разі передруку публікацій посилання на збірник «Biography. Біографіка. Біографістика» обов'язкове.

No part of this publication may be reprinted without reference to the "Biography. Biographica. Biographistica" collection.

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2024

З М І С Т

Від редакційної колегії	7
XX Біографічні читання	9
Теоретико-методологічні проблеми розвитку сучасної біографіки	20
Попик В. І. Українська біографіка XXI століття: нові виміри.....	20
Голубович І. В. Філософські засади теоретичної біографістики.	26
Маврін О. О. Перспективи взаємодії біографіки та археографії: теоретичні аспекти	31
Буряк Л. І. Жіночі траєкторії життя на тлі викликів XX століття	35
Можливості і завдання української біографіки в боротьбі з російською агресією	45
Любовець Н. І. Спогади про сучасну російсько-українську війну: наукова рецепція	45
Плющик О. В. Біограми/наративи загиблих захисників України на сайтах освітніх закладів	50
Марченко Н. П. Імператив «своїх»: зміна тезаурусу в біографічних виданнях для дітей в Україні часу війни (2014–2024 рр.)	55
Козар Л. П. Окупація Ворзеля 2022 р. в рефлексіях усноісторичних свідчень родини Ігоря і Світлани Покладів	59
Персоналії діячів науки, освіти і культури: сучасне прочитання	70
Вовк О. І. Міжнародні зв'язки в науково-дослідницькій діяльності Василя Назаровича Каразіна (1773–1842)	70
Шалак О. І. Джерела до життєпису фольклориста Миколи Білозерського (1833–1896)	75
Пазюра Н. В. До питання про перспективи дослідження постаті Василя Горленка (1853–1907)	79
Ковальчук О. О. Археографічна діяльність О. Кістяківського – штрихи до інтелектуального портрета.....	82

Бонь О. І. Валеріян Поліщук у документах радянських спецслужб 1920-х рр.	86
Оленич Л. Б. «Перший стрілецький Боян новочасної України»: До 130-річчя від дня народження Романа Купчинського	90
Головко О. В. Родина в житті Володимира Короленка	95
Вечерок О. М. Музей В. Г. Короленка в роки Другої світової війни	100
Мазепа О. М. Діяльність Євгена Архипенка та Миколи Битинського в складі української родовідної установи	105
Яблонський М. Р. В пам'ять про журналіста й редактора Петра Волиняка : жанр некролога	109
Гришина Т. А. Першодруки творів Марти Тарнавської на сторінках часописів «Українського пласту»	114
Чумаковська А. Ю. Публіцистична діяльність Романа Рахманного в Канаді	118
Галярник Н. Р., Гуцуляк О. Б. «Життя, віддане біобібліографії»: до 100-річчя пошанування пам'яті знаного дослідника-біобібліографа, професора Володимира Теодоровича Полека (1924–1999)	121
Кірсанов М. М. Формування моделі підприємницького мислення у здобувачів освіти ЗЗСО інструментами біографістики (на прикладі постаті Петра Яцика)	126
Проблеми колективної біографії як предмет дослідження	131
Березівська Л. Д. Педагоги Незалежної України в енциклопедичному словнику: колективний портрет	131
Томазов В. В. Біографічні дослідження як фактор збереження національної ідентичності надазовських греків в контексті російсько-української війни	135
Гілевич І. Я. Досвід дослідження біографій львівських етнологів 40-х років ХХ ст.: джерелознавчий та науково-методичний аспекти	139
Петровський Е. П. Просопографічний метод в історичному дослідженні постатей та родин (на прикладі роду Гордієвських)..	144

Осіня Н. В. Учені-геологи та розвиток мінералогічних і геологічних кабінетів для освітньо-навчального процесу (мінералогічне розмаїття та бібліографічне оснащення)	151
Смольницька О. О. Реальні та гіпотетичні біографії українських читачів і передавачів літератури на прикладі друкованих і рукописних джерел (фонди Кантональної та Університетської бібліотеки Лозанни, Швейцарія)	156
Болдирєв О. І., Гулак К. Л., Ігнатенко О. П. Науковці Української академії наук у період соціальних криз 1918–1937 років: спроба кількісного аналізу	161
Український мемуарій та епістолярій: перепрочитання крізь оптику поколіннєвих, часових і соціальних комунікацій	169
Александрова Г. А. Листи М. І. Стороженка до О. М. Бодяньського: вектори комунікації	169
Яблонська О. В. Спогади В. О'Коннор-Вілінської як літературне джерело	173
Мороз І. М. Учні М. Грушевського у сприйнятті І. Крип'якевича (крізь призму висвітлення його мемуарів «Біографічний словник моїх знайомих»)	179
Комарянська Т. В., Котлярова Т. В. Мемуаристи і мемуаристика в «Українському національному біографічному архіві»	182
Новітні форми і методи розбудови електронних ресурсів біографічної інформації: світовий та вітчизняний досвід	189
Вернік Ю. В., Вернік О. Л. «Learning and Development» як засіб забезпечення розвитку віртуальної наукової біографічної лабораторії	189
Босенко О. О. Корекція та редагування записів Українського національного біографічного архіву (УНБА). Методи пошуку і перевірки	194

Климович Н. М. Підтримка та сприяння біографічній дослідницькій творчості за допомогою новітніх онлайн-ресурсів (з досвіду співпраці Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України з партнерами) 197

Бібліографія та джерела біографічних досліджень 203

Патик В. В. Особовий архівний фонд вченого-математика Г. Ф. Вороного Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело до біографії 203

Кононенко В. О. «Лицарі українського ренесансу» (до виходу в світ серії біобібліографічних покажчиків Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого) 206

Матеріали до «Українського національного біографічного архіву» 210

УДК: 94(477)"192":351(47+51)

Бонь Олександр Іванович,

<https://orcid.org/0000-0003-3287-5955>,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України,

Факультет суспільно-гуманітарних наук,

Київський столичний університет

імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна;

e-mail: e-mail: o.bon@kubg.edu.ua

ВАЛЕР'ЯН ПОЛІЩУК У ДОКУМЕНТАХ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ 1920-х РОКІВ

Проаналізовано документи радянських спецслужб 1920-х рр., у яких відображено стеження за письменником Валер'яном Поліщуком. Окреслено на його прикладі, як Державне політичне управління контролювало літературно-мистецьке середовище УСРР. Подано основні сюжети, у яких письменник з'являється у зведеннях секретного відділу ДПУ.

Ключові слова: Валер'ян Поліщук, літературно-мистецьке середовище, ДПУ, спостереження, більшовицький режим, українська інтелігенція.

Українське національне відродження 1920-х рр., яке найбільш яскраво проявилось у літературі й мистецтві, відбувалось у суперечливу епоху. Адже саме в цей час комуністичний режим саме в цей час зміг взяти під контроль суспільні процеси, встановити однопартійну систему й ідеологічну одноманітність. У таких умовах серед яскравих представників української літератури помітне місце займав поет, прозаїк Валер'ян Поліщук (1897–1937 рр.).

Контроль більшовицького режиму літературно-мистецького середовища полягав не тільки в таємному стеженні, а й у запровадженні секретних інформаторів / співробітників спеціальних органів — Державного політичного управління з метою впливу на процеси.

Відомості про біографію В. Поліщука та його документи з архівів радянських спецслужб вже неодноразово публікувались, зокрема, вони увійшли до збірки-огляду документів спецслужб «Справи двадцятих» [5, с. 20–21]. Ці документи опубліковані на сайті «Електронний архів Українського визвольного руху» [1]. Я. Цимбал неодноразово досліджувала важливі етапи біографії В. Поліщука [7]. У

низці публікацій оприлюднено частину біографічних і автобіографічних матеріалів В. Поліщука — щоденники й листи письменника [2; 3].

Метою роботи є показ того, як В. Поліщук відображений у документах більшовицьких каральних органів та які сторони його діяльності були у фокусі уваги Державного політичного управління (ДПУ). Валер'ян Поліщук, не дивлячись на його «ліву» революційну риторику в українській літературі, ідейне протистояння з більш поміркованими угрупованнями літераторів, як і інші відомі письменники й митці був частиною агентурних розробок ДПУ в 1920-х рр. — «Петлюрівці», «Самостійники», «Українська Національна Держава», «Громада», «Демократи» та інші [6, с. 33].

В. Поліщук регулярно в другій половині 1920-х рр. потрапляв до щотижневих зведень секретного відділу ДПУ, які подавалися керівнику карального органу В. Балицькому. Зокрема за 23–30 липня 1927 р. в розділі про російську й українську громадськість окремо зазначено слова письменника, очевидно передані сексотом, про заслуги української еміграції. Своє кредо він тоді визначив так: «Я — більшовик, але я і українець — і я знаю, що ми по сантиметрам витягнули Україну від Москви і зараз витягуємо далі. Цьому допомагає еміграція і Бог їй в цьому в поміч» [6, с. 159–160].

Така позиція, звісно, ще більше привернула увагу каральних органів до постаті В. Поліщука. Уже в наступному зведенні за 31 липня — 6 серпня 1927 р., у аналогічному розділі «українська громадськість» подані оцінки літературного середовища УСРР із листування з емігрантами завідувача школою № 52 в Харкові Калюжного, який розроблявся ДПУ. Зокрема він вважав вартісними літераторами в УСРР лише М. Хвильового, В. Сосюру й П. Тичину. А В. Поліщуку давав нищівну характеристику: «Поліщук вважає себе найкращим і, на його думку, єдиним українським поетом. Хвильовий вважає себе сіллю літератури, Коряк над Хвильовим сміється, Хвильовий над Коряком, один про другого пишуть критики, а ніхто нічого путящого не створив до цього часу» [6, с. 167]. Уже через тиждень у зведенні секретного відділу за 14–20 серпня 1927 р. у традиційному розділі про українську й російську громадськість бачимо окремих підрозділ про наміри створення В. Поліщуком літературної групи «Авангард». Також подаються висловлювання, начебто В. Поліщука: «Ми не такі дурні, як ВАПЛІТовці. Ми не будемо лізти напрямки, а будемо дипломатничати і цим візьмемо». І зафіксовано в документі важливий результат: «спостереження за групою ведеться» [6, с. 171]. Ще глибше розбирають ситуацію зі створенням

В. Поліщуком літературної групи «Авангард» органи ДПУ в зведенні 4–10 вересня 1927 р. І тут вже зазначається, що ідеї В. Поліщука співчуває не тільки М. Хвильовий, а й до 25 літераторів [6, с. 179]. Усі ці відомості здобуто за агентурними даними, що свідчить про густу мережу інформаторів.

19–25 лютого 1928 р. В. Поліщук уже проходить у зведенні в розділі «українська контрреволюція». У документі йдеться про диспут, який був частиною відомої літературної дискусії, у Будинку ім. В. Блакитного 18–21 лютого. Обговорювалися принципи побудови літературних організацій [6, с. 285–286]. ДПУ відслідковувала ставлення до диспуту й тому в цьому ж місці зведення подано уривок з перлюстрованого листа В. Поліщука до Г. Гринька в Москву. Поет згадує саморозпуск ВАПЛІТЕ та МАРСа, яке назвав «харакірі» під «нажимом і переслідуванням» [6, с. 286].

15–21 квітня 1928 р. в зведенні секретного відділу для керівництва ДПУ йдеться про поїздку українських письменників до Білорусі. Один із учасників повідомив (тобто, хтось із делегації був сексотом!), що українські письменники мають створити «блок національних культур проти російської культури» [6, с. 339].

Дуже важливою є частина зведення секретного відділу за 10–16 березня 1929 р. про поїздку українських літераторів у Москву. В. Поліщук, Г. Коцюба, О. Слісаренко й інші вважали, що промова Сталіна перед українськими письменниками їх задовольняє, але висловлювали сумнів, що вона правдива, щира. Окремо згадуються слова В. Поліщука, очевидно донесені сексотом: «Ми поїхали туди, сподіваючись, що буде дійсна змичка, а вийшов сухий мітинг. Виклик українських літераторів в Москву — просто загравання з українцями» [6, с. 509].

Підхід більшовицької влади та її каральних органів до літературно-мистецької діяльності як прояву національного спротиву, а значить політичного протистояння, спричинив взяття письменників і митців під тотальне стеження, а згодом, — і контроль літературного середовища в 1920-х рр. А вже в 1930-х рр. цей зібраний інформаційний масив був використаний для звинувачення українських літераторів у контрреволюційній діяльності та інших «злочинах» проти більшовицького режиму. Яскравим прикладом цього процесу є доля письменника Валер'яна Поліщука.

1. *Електронний архів Українського визвольного руху*. Справи наших двадцятих. Валер'ян Поліщук. URL: <https://avr.org.ua/?idUpCat=2649>.

2. Поліщук В. Блажен, хто може горіти... : автобіографія, щоденники, листи ; упоряд. 3. Суходуб. Рівне : Азалія, 1997. 132 с. (Серія книг «Реабілітовані історією»).

3. Поліщук В. Дороги моїх днів : автобіограф. Матеріали. *Дзвін*. 1990. № 1. С. 121–132.

4. Поліщук В. Коли жити — гордо жити! : літ. спадщина ; упоряд. 3. Суходуб. Рівне : Азалія, 1997. 184 с.

5. *Справи двадцятих. Український авангард в архівах комуністичних спецслужб*. Огляд колекцій. Валер'ян Поліщук. ЦДВР. 24.11.2021. С. 20–21. URL: <https://cdvr.org.ua/29293/2021/11/24/>.

6. Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927–1929 рр. ; Упоряд.: В. М. Даниленко. Київ : Темпора, 2012. 756 с.

7. Цимбал Я. Від Венеції до Швеції. *Український тиждень*. 2021. 5 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/vid-venetsii-do-shvetsii/>.

UDC 94(477)"192":351(47+51)

Oleksandr Bon,

<https://orcid.org/0000-0003-3287-5955>,

PhD in History, associate professor,

Associate professor,

History department,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: o.bon@kubg.edu.ua

VALERIAN POLISCHUK IN THE DOCUMENTS OF THE SOVIET SECRET SERVICES OF THE 1920^s

The article analyzes the documents of the Soviet secret services of the 1920^s, which reflect the surveillance of the writer Valerian Polishchuk. The author outlines how the State Political Administration controlled the literary and artistic environment of the Ukrainian SSR on his example. The main plots in which the writer appears in the reports of the secret department of the State Political Management are presented.

Keywords: Valerian Polishchuk, literary and artistic environment, State Political Management, surveillance, Bolshevik regime, Ukrainian intelligentsia.